

Mülki Tatbikat-ı Baytariyye Mektebi (Muavin Baytar Mektebi): Kuruluşu ve İşleyiş Esasları

Seda TAN ¹✍ Savaş Volkan GENÇ ²

¹ Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, TR-07070 Antalya - TÜRKİYE

² Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı, TR-15100 Burdur - TÜRKİYE

Article Code: KVFD-2018-19933 Received: 14.04.2018 Accepted: 12.09.2018 Published Online: 16.09.2018

How to Cite This Article

Tan S, Genç SV: Mülki Tatbikat-ı Baytariyye Mektebi (Muavin Baytar Mektebi): Kuruluşu ve işleyiş esasları. *Kafkas Univ Vet Fak Derg*, 24 (6): 807-813, 2018. DOI: 10.9775/kvfd.2018.19933

Öz

Mülki Tatbikat-ı Baytariyye Mektebi, Osmanlı Devleti'nin sivil veteriner hekimliği teşkilatını güçlendirecek uzman personel yetiştirmek amacıyla 1910 yılı Ekim'inde açılmış bir meslek yüksekokuludur. Kuruluşunda, salgın hayvan hastalıklarına karşı etkin bir mücadele sağlama hedefi temel etkindir. İlkın Muavin Baytar Mektebi adıyla kurulan okul vasıtasıyla kısa sürede veteriner hekim maiyetinde olmak üzere mesleki hizmet verebilecek uzman memurlar yetiştirilmesi, böylece salgın hastalıklarla daha aktif bir mücadele yapılması planlanmıştır. Ele alınan çalışma, söz konusu okulun iç hizmet yönetmeliği olarak günümüz Türkçesine aktarabileceğimiz "Dâhili Talimatnamesi"ni konu edinmektedir. Söz konusu talimatnamede okulun açılış amacı, akademik ve idari kadrosu, buraya ayrılan bütçe, öğrenci kabulündeki temel şartlar, derslerin idaresi ve içerikleri vb. muhtelif konu hakkında ayrıntılı bilgi mevcuttur. Buradan ve konuyla ilgili birincil kaynak niteliğindeki arşiv kayıtlarından hareketle okulun Türk veteriner hekimliği tarihine sunduğu katkıların değerlendirilmesi ve konu hakkındaki çalışmaların güncellenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar sözcükler: Mülki Tatbikat-ı Baytariyye Mektebi, Veteriner hekimliği tarihi

An Evaluation of the Internal Service Regulation of the Mülki Tatbikat-ı Baytariyye Mektebi (Muavin Baytar Mektebi)

Abstract

Mülki Tatbikat-ı Baytariyye Mektebi is a vocational college opened in October 1910 with the aim of educating specialist staff to strengthen the organization of the Ottoman State's civilian veterinary medicine. In the establishment of the school, the main objective was to provide an effective fight against epidemic animal diseases. It was planned to train specialist officers who would be able to provide vocational services in the veterinary profession in a short time through this school which was established firstly as Muavin Baytar Mektebi. Thus, a more effective struggle against epidemic diseases would be achieved. The main subject of this study is the School's Internal Service Regulation (Partial Instruction). In the work supported by the archival records of the primary source, the contributions of Mülki Tatbikat-ı Baytariyye Mektebi to the history of Turkish veterinary medicine are tried to be evaluated.

Keywords: Mülki Tatbikat-ı Baytariyye Mektebi (Civil Veterinary Health Technician School), History of veterinary medicine

GİRİŞ

Türk sivil veteriner hekimliği tarihinde bir milat olarak kabul edilebilecek olan sivil veteriner hekimlik eğitiminin başlangıcından II. Meşrutiyet'in ilanına kadar geçen sürede veteriner hekimliği hizmetlerinin organizasyonuna yönelik çok sayıda yasal düzenleme yapılmıştır. Askeri öğrenciler ile birlikte sivil öğrencilerin de veteriner sınıfına kabul şartlarını belirleyen 1873 tarihli nizamname ^[1], sivil

veteriner hekimlerin istihdam şartlarını belirleyen 1876 tarihli Mülkiye Baytarları Nizamnamesi ^[2] ve 1893'te veteriner merkezi teşkilatına şekil veren nizamnamenin ^[3] bunların en önemlileri olduğu söylenebilir. Yine 1888'de Nafia Nezareti'ne bağlı Umur-ı Baytariyye Müfettiş-i Umumiği'nin kurulması ve 1889'da Sivil Veteriner Hekimliği Okulu'nun açılışı bu alandaki gelişimi hızlandıran diğer önemli adımlar olmuştur ^[4]. Ne var ki tüm bu girişimlere rağmen salgın hayvan hastalıklarının, özellikle de sığır

İletişim (Correspondence)

+90 553 3556716

sedatan@akdeniz.edu.tr

vebasının, İttihat ve Terakki hükümetinin iktidara geldiği 1908 tarihinde henüz önü alınmamıştır^[5].

Siğir vebası başta olmak üzere çeşitli hayvan hastalıklarının Basra'dan Rumeli'ye uzanan geniş bir coğrafyada çoğu kez salgın halinde hüküm sürmesi, Osmanlı merkezi otoritesi için yıkılışa kadar uzanan uzun zaman zarfında etkin bir sonuç alamadığı ve hazineye büyük yük getiren temel mücadele alanlarından biri olmuştur^[6,7]. Taşrada görevli memurların 1900'lerin başından itibaren merkeze gönderdikleri resmi yazılarda salgınların şiddet ve nüfuzuna odaklanılmasının^[8-12] bunun açık bir kanıtı olduğu söylenebilir.

Tecrübe edilen örnekler¹, günümüz meslek yüksekokullarına denk gelecek bir okul kurarak devletin sivil sahadaki veteriner hekimliği teşkilatlanmasını güçlendirme düşüncesini doğurmuştur. Bu çalışmada, söz konusu okulun iç hizmet yönetmeliği temel alınarak Türk veteriner hekimliği tarihine sunduğu katkıların değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

MATERYAL ve METOT

Çalışmanın ana kaynağı, Tatbikat-ı Baytariyye Mektebi'nin (Şekil 1) iç hizmet yönetmeliği olarak günümüz Türkçesine aktarabileceğimiz "Dâhili Talimatnamesi"dir^[13]. Çalışma ayrıca ilk el kaynak niteliğindeki döneme ait arşiv kayıtları ile desteklenmiştir. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'nın Osmanlı Arşivi kısmına ait muhtelif fonda yer alan söz konusu arşiv belgesi aracılığıyla Okulun kuruluş ve gelişimi ile ilgili verilerin tespitine çalışılmıştır. Arşiv belgelerinin metin içerisindeki kullanımında günümüz Türkçesindeki karşılıkları tercih edilmiştir. Araştırma, tarih araştırmalarında uygulanan temel yöntemler olan analiz ve sentez yöntemleri ile değerlendirilmiş, konu kronolojik olarak ele alınmıştır.

BULGULAR

Bir Meslek Yüksekokulu Kurma Düşüncesinin Doğuşu

Salgın hayvan hastalıklarının neden olduğu sorunlardan dolayı, II. Meşrutiyet idaresinin hemen başlarında günümüz meslek yüksekokullarına denk gelecek bir âli mektep

¹ Örneğin, 1901 yılında Basra Vilayetine bağlı Müntefik Sancağında görülen hayvan hastalığı nedeniyle vilayetten gelen talebe bağlı olarak buraya bir askeri baytar gönderilmiştir^[8]. Yozgat Sancağına 1903 yılında hayvan hastalığı ihbarı üzerine gönderilen baytar müfettişi, burada şiddetli bir siğir vebası salgınının yaşanmakta olduğunu merkeze bildirmiştir^[9]. Mamuretülaziz (Elazığ) Vilayetinden 1905 yılında merkeze gönderilen bir telgrafta ise hastalığın büyük yayılım gösterdiği dile getirilmekte ve tek bir veteriner hekimin buna karşı mücadelede yeterli olamayacağı beyan edilerek iki hekim talep edilmektedir^[10]. Yanya Sancağından Haziran 1906'da gönderilen başka bir yazıda salgının Berat'ta hızla yayılmakta olduğu bildirilmektedir. Etkin bir mücadele yapılabilmesi buraya ivedi bir baytar müfettişinin gönderilmesine bağlanmıştır^[11]. Aynı yılın kış aylarında ise Başkentte bilad-ı selase (Eyüp, Galata, Üsküdar) ile Beykoz, Kartal, Makriköy (Bakırköy) taraflarında ortaya çıkan bir salgın için tedbir alınmasına çalışıldığı görülmektedir^[12].

(yüksekokul) kurarak devletin sivil sahadaki veteriner teşkilatlanmasını güçlendirme düşüncesi doğmuştur^[14]. Gerekli müzakereleri 1909 yılı sonbaharında yürüterek bu düşüncüyü somutlaştıracak kararları almak üzere Şura-yı Devlet bünyesinde özel bir komisyon oluşturulur. Komisyon, Mülkiye Baytar Mektebi Müdürü ile Orman Maadin ve Ziraat Nezareti Baytar Umum Müdürü'nün görüşleri de alınarak ilk yıl 50 öğrenci kabul edecek ve takip eden yıllarda ihtiyaca göre öğrenci sayısını arttırabilecek iki yıllık bir meslek yüksekokulunun açılmasına karar verir^[15]. Dâhiliye Nezareti'ne sunulan karar tezkeresine bakıldığında, kuruluş düşüncesinin ortaya çıkışındaki temel dinamiği bulaşıcı hayvan hastalıklarının oluşturduğu açıkça görülmektedir^[15].² Devletin bu mücadelede temel dayanak olarak gördüğü sivil personelin arttırılması amacıyla, kurulacak olan okula kadro dışı kalan memurlar kayıtlı olacaklardır. Böylece belli bir eğitim seviyesine ulaşmış olduğu halde memuriyet elde edememiş olan kesimin de istihdamı ve dolayısıyla girişimden çok yönlü fayda sağlanması hedeflenmiştir^[15,16].

Komisyon kararları Dâhiliye Nezareti kanalıyla Sadaret Makamına sunularak gerekli izin talep edilir. Ancak Sadaret, kuruluş onayından önce okulun nerede açılacağı, hangi birime bağlı olacağı, idaresinin nasıl olacağı gibi başlıkların açıklığa kavuşturulmasını ister^[15,16]. Dolayısıyla konu devletin bununla doğrudan ilgili birimi olan Orman Maadin ve Ziraat Nezareti'ne³ havale edilir. Nezaret bünyesinde Umur-ı Baytariyye Müdüriyeti tarafından gerekli talimat ve nizamname tasarıları hazırlanarak okulun kuruluş ve idaresi ile ilgili temel unsurlar netleştirilir. Söz konusu tasarılar- dan ilki, çalışmanın ana konusunu oluşturan *Tatbikat-ı Baytariyye Mektebi Dâhili Talimatnamesi* (Okulun İç Hizmet Yönetmeliği)^[13], ikincisi ise okul mezunlarının istihdam şartlarını düzenleyen *Tatbikat-ı Baytariyye Memurları Nizamnamesi*'dir^[17]. Hazırlanan metinler Şura-yı Devlet'te⁴ konuyla ilgili oluşturulan özel komisyona sunulur^[16].

Ziraat Nezareti, okulun Mülkiye Baytar Mektebi yakınında kiralanacak bir konakta açılacağını, böylece öğrencilerin ameliyatlar ile uygulamalı dersleri burada görebileceklerini öngörmektedir. Okulun idaresi ise Mülkiye Baytar Mektebi'nde olduğu gibi Ziraat Nezareti'ne bağlı olacaktır. Kuruluşu için 2500 liralık bir masraf belirlenmiştir. Nezaret bunun 1910-1911 (Rumi 1326) mali yılı bütçesinde *Ziraat ve Umur-ı Baytariyye Kalemi* başlığı altında kendisine tahsis edilen ödeneye ilavesini ister^[18].

² Okulun açılış gerekçesi, karar tezkeresinde şu ifadelerle dile getirilmektedir; "*Baytar memurlarının adem-i kifayetinden naşi taşrada zuhur eden hayvan hastalıkları tevs-i daire-i sirayet etmekte ve birçok telefatı mucib olmakda olmasına nazaran baytar memurlarının tezyid-i mikdarıyla taşrada icab eden mahallere izam ve istihdamları elzem görünmektedir*".

³ Osmanlı Devleti'nin tarım ve hayvancılık politikalarını yürütmekle sorumlu olan ve Tanzimat Dönemi bürokratik reformu sonucu kurulan temel kurum Ziraat Nezareti'dir. Muhtelif defalar isim değişikliğine konu olan Nezaretin ele alınan tarihlerdeki adı Orman Maadin ve Ziraat Nezareti'dir.

⁴ Şura-yı Devlet, Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Döneminde yürütülen bürokratik reform sonucu oluşturulan ve fonksiyonları bakımından günümüzdeki Danıştay'la benzerlik gösteren devlet kurumudur.

Şekil 1. Tatbikat-ı Baytariyye Mektebi öğrencileri öğretmenleri ile ^[14]

Umur-ı Baytariyye Müdüriyeti tarafından hazırlanan ödenek talebi onaylanarak 1910-1911 mali yılı genel bütçesine dâhil edilir. Okul, Ziraat Nezareti'nin bütçe taslağına kıyasla birkaç küçük değişiklik yapılarak 1470 liralık (147 bin kuruş) bir masrafla 14 Ekim 1910'da İstanbul'da Ahırkapı mevkiinde açılmıştır. Bu tarihteki resmi adı "*Mülkiye-i Baytariyye Muavinlerine Mahsus Mekteb*"; yani Muavin Baytar Mektebi'dir ^[12,14].⁵ Kaynaklar, bir sonraki mali yıl için okul ödeneğinin 2700 liraya yükseltildiğini (270 bin kuruş) göstermektedir ^[13,18].

Muavin Baytar Mektebi, kuruluşundan yaklaşık bir yıl sonra *Tatbikat-ı Baytariyye Mektebi* adını alır. Bu değişikliğin tarihi tam olarak tespit edilemese de 1911 yılına ait bazı arşiv belgeleri böyle bir isim değişikliğine gidildiğini açıkça göstermektedir ^[19,20]. Ancak bu, uzun soluklu bir düzenleme olmamış, yaklaşık iki yıllık kısa aradan sonra eski ismin kullanılmasına devam kararı alınmıştır ^[21].⁶ Yine 1911'de yapılan bir düzenleme ile Muavin Baytar Mektebi (diğer adıyla Tatbikat-ı Baytariyye Mektebi) öğrencileri, öğrenimleri devam eden idadi ve âli mektepler (lise ve yüksekokullar) öğrencileri gibi askerlikten muafiyet hakkı kazanmışlardır ^[19,20,22-24]. Tanzimat'ın eğitim alanındaki

⁵ Ziraat Nezareti'nin öngördüğü bütçeye kıyasla elde edilen ödenekteki en büyük fark, muallim maaşlarının oranıdır. Nezaret, muallim maaşlarını iki sınıf üzere değerlendirerek birinci sınıf muallimlere 1500, ikinci sınıf muallimlere 1000 kuruş maaş öngörürken, bu rakamlar onaylanan ödenekte birinci sınıflar için 1350 ve ikinci sınıf muallimler için ise 1200 kuruş olarak yer almıştır.

⁶ Okulun bağlı olduğu birim olan Ticaret ve Ziraat Nezareti'nin resmi yayın organı olan Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası'nın 6 Aralık 1913 tarihli bir yazısında Nezaret tarafından alınmış olan söz konusu karar okuyucuya duyurulmuştur.

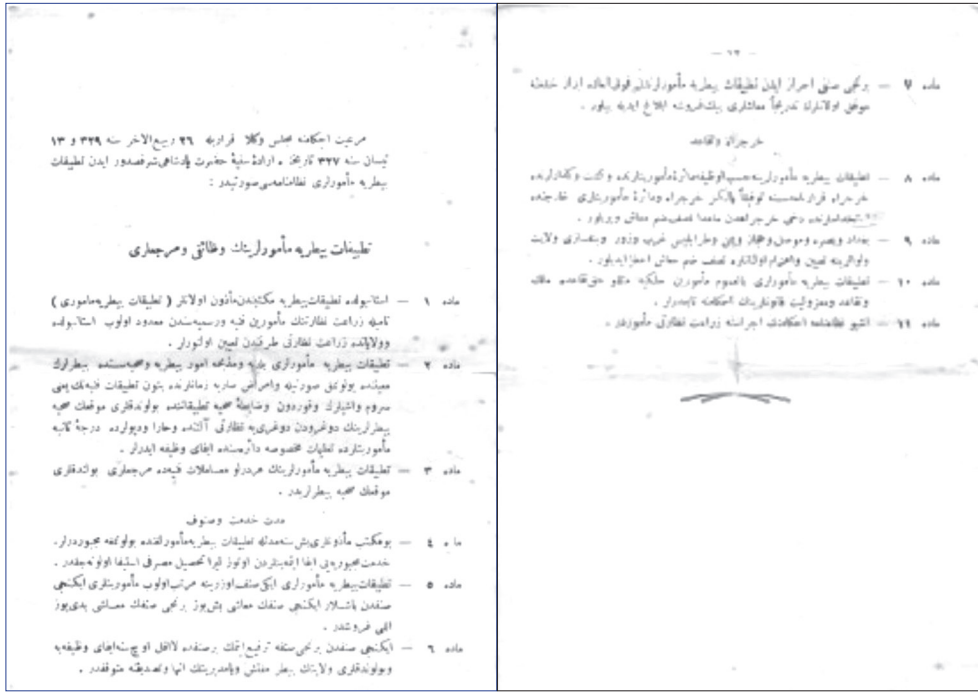
reformlarının bir ürünü olarak 1912 yılında Okulun ilk mezunları Mülkiye Baytar Mektebi mezunlarıyla birlikte diğer yükseköğretim kurumlarındaki benzerleri gibi yurtdışına uzmanlık eğitimi almak üzere gönderilmişlerdir. Bunların kimler oldukları saptanamamakla birlikte, 1912 yılı ortalarına doğru yurda döndükleri bilgisi mevcuttur ^[25,26].⁷

Okul mezunlarının istihdam şartları ile görev ve sorumlulukları ise 26 Nisan 1911 tarihli *Tatbikat-ı Baytariyye Memurları Nizamnamesi* ile belirlenmiştir ^[13,17]. Nizamnamede istihdam edilecek tatbikat memurlarının görevleri günümüz ifadesiyle; "*veteriner hekim maiyetinde olarak belediyelerin veya mezbahaların veteriner hekimliği hizmetlerini görmek, salgın vakalarında serum ve aşıların hazırlanıp uygulanmasında, kordonlarda ve zabıta-i sıhhiye uygulamalarında doğrudan buldukları bölgenin sıhhiye veteriner hekimi denetim ve emrinde; haralarda ve depolarda ise ikinci derece memuriyetlerde ilgili yönetmeliklerle çerçevelenmiş görevleri yerine getirmek*" şeklinde gösterilmektedir [madde. 2]. Bağlı buldukları idari bölgenin sıhhiye baytarları, uyguladıkları her türlü fenni işlem için tatbikat memurlarının yetkili mercileri tayin edilmişlerdir [madde. 3] ^[13,17].

Bu suretle görev ve hizmet tanımı yapılan baytar tatbikat memurları (diğer söylemiyle muavin baytarları) ilgili yönetmelik gereği iki sınıf olarak şekillendirilmiş ve beş yıl zorunlu hizmete tabi tutulmuşlardır. Bağdat, Basra, Musul, Hicaz, Yemen, Trablusgarp, Zor ve Bingazi gibi Osmanlı

⁷ Biri Meclis-i Vükelâ tutanağı olmak üzere 1912 yılına ait iki arşiv kaydı, Tatbikat-ı Baytariyye Mektebi'nin aynı yıl mezun olup yurtdışına eğitimlerini tamamlamak amacıyla gönderilmiş olan talebelerinin yurda dönmek üzere olduklarını göstermektedir.

Şekil 2. Tatbikat-ı Baytariyye Memurları Nizamnamesi [13]

Devleti'nin uzak coğrafyalarında görevlendirilenlerine yarım maaşlık teşvik primi öngörülerek mesleğe ilginin artması hedeflenmiştir [madde. 4,5,9] [13,17].

Balkan Savaşları ile başlayıp I. Dünya Savaşı'na dek uzanan, neredeyse kesintisiz savaş sürecinde, Askeri Veteriner Hekimliği Teşkilatının yetersiz kalması üzerine Tatbikat-ı Baytariyye Mektebi mezunları da orduda hizmet vermişlerdir. Zira ihtiyacı karşılamak amacıyla emekli veteriner subayların göreve çağırılması ve sivil veteriner hekimlerin askeri veteriner hekimler yanında istihdamı yönündeki acil durum tedbirleri yetersiz kalmıştır [27,28].⁸ Bunun üzerine Harbiye Nezareti'nin talebiyle Okul mezunlarının seferberlik süresiyle sınırlı olmak koşuluyla istihdamları yoluna gidilmiştir [28]. İlgili Kanun hükümlerinden anlaşıldığı kadarıyla Tatbikat-ı Baytariyye Mektebi mezunları mülazım-ı sâni (teğmen) rütbesiyle orduya alınmışlar ve bu rütbenin her türlü hak ve hukukuna sahip olmuşlardır [28,29].⁹

Tatbikat-ı Baytariyye Mektebi, eğitim-öğretim hizmetlerini I. Dünya Savaşı yıllarında da sürdürmüş, daha sonra kapanmıştır [30]. Hizmet verdiği yıllar içinde 160'ı aşkın muavin baytar yetiştirmiştir. Muzaffer Bekman, *Veteriner Tarihi* baş-

⁸ 1914 yılı Ağustos ayına geldiğinde Mülkiye Baytar Mektebi'nin 270 dolayındaki toplam mezunundan 200'ü aşkını bu doğrultuda istihdam olunmuştur.

⁹ Söz konusu Kanun, "Seferberlikte Orduya Alınan Mükellef Sivil Me'mur-ini Baytariyye ile Muavin Baytar Mektebi Me'zunu Hakkında Kanun-ı Muvakkat"tır. Geçici nitelikte (süresi seferberlikle sınırlı) olan bu Kanunun ilk maddesinde mükellef sivil baytar ve muavin baytar tabirinden, 20-45 yaş aralığında bulunan ve askerlik hizmeti ile mükellef olan Mülkiye Baytar Mektebi mezunu baytar tabiileri ile Tatbikat-ı Baytariyye mezunu muavin baytarlar olduğu ifade edilmektedir. İkinci madde hükümlerine göre, bunların seferberlik süresince ihtiyaç oranında ve en gençlerinden başlanarak istihdam olunacakları anlaşılmaktadır.

lıklı eserinde [31] bunların bir listesini sunmaktadır. Listede verilen tarihler incelendiğinde, Okulun son mezunlarını 1924'te verdiği görülür. Kapanışı da bu tarihte olmuştur. Bekman, söz konusu tarihe dek özellikle sığır vebası ile mücadelede veteriner hekimler yanında verdikleri hizmetlerde büyük yararlılıkları görülmüş olan veteriner tatbikat memurlarına Cumhuriyet Döneminde Müşavere Heyeti kararıyla veteriner hekim olma şansı verildiğini kaydetmektedir. Böylece Okul öğrencilerinden gönüllü olanlar Yüksek Baytar Mektebi (Baytar Mekteb-i Âlîsi)'ne kayıt yaptırmışlar ve eğitimlerine burada devam ederek veteriner hekim olmuşlardır [14,31].

Tatbikat-ı Baytariyye Mektebi İç Hizmet Yönetmeliği

Söz konusu çalışmaya kaynak teşkil eden Yönetmelik, *Tatbikat-ı Baytariyye Mektebi* başlığıyla 1911 (R.1327) yılında Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi tarafından İstanbul'da yayımlanmış 16 sayfalık Eski Harfli Türkçe kitapçık içinde yer alan nüshadır. Kitapçıkta ayrıca bu Okuldan mezun olanların istihdam şartları ile görev ve sorumluluklarını düzenleyen (yukarıda bahsedilmiş olan) 11 maddelik Tatbikat-ı Baytariyye Memurları Nizamnamesi (Şekil 2) de yer almaktadır. Kitapçığın son iki sayfasında ise Okulun ilk iki yıla ait idari ve akademik kadrosu, istihdam edilen diğer personel ve bunlara ait maaşlar, Okula ayrılan iki yıllık ödenekle birlikte tablolar halinde verilmiştir [13].

Çalışmanın odak noktasını oluşturan İç Hizmet Yönetmeliği, konularına göre ana başlıklar halinde toplanmış 29 maddeden oluşmaktadır. Hükümler söz konusu başlıklar altında madde madde sıralanmıştır. Bu çerçevede sekiz

ana başlık görülmektedir. Günümüz Türkçesiyle bunlar; Okulun Kuruluş Amacı ve Eğitim Süresi [madde. 1-2], Öğrencinin Kabul Şartları [madde. 3-8], Okul Müdürünün Görevleri [madde. 9-11], Müdür Yardımcısı [madde. 12-13], Öğretmenlerin Tayin Usulleri ve Görevleri [madde.14-20], Sınavlar [madde. 21-25], Ders Programları [madde. 26-28] ve İdari Kadro [madde. 29]'dur ^[13].

Yönetmelikle, belirtilen başlıklar altında Okulun işleyişiyle ilgili olarak genel hatlarıyla şu esaslar karara bağlanmıştır: Okul, 'Devletin veteriner hekimlere olan şiddetli ihtiyacını karşılamak' ve özellikle 'ülkenin ekonomik refahı önündeki en büyük engellerden biri' olarak gösterilen salgın hayvan hastalıkları ile mücadeledeki etkinliğini arttıracak tatbikat memurları yetiştirmek amacıyla Orman Maadin ve Ziraat Nezareti tarafından kurulmuştur. Nezarete bağlı olan ve gündüz eğitimi veren iki yıllık bu okula 18-25 yaş arası Osmanlı tebaası gençlerin, İstanbul ve taşra idadilerinden mezun olmaları halinde sınavsız, rüşdiye çıkışlı olmaları halinde ise sınavla kabul edilmeleri esas alınmıştır. Giriş sınavları okul müdürü başkanlığında ve okul muallimlerinden oluşan bir heyet tarafından yapılır. Yabancı dil bilmek tercih sebebi sayılmıştır. Mezunlar, Ziraat Nezareti'nin resmi ve fenni memurları olarak *tabbikat-ı baytariyye memuru* unvanı ile İstanbul veya taşrada beş yıl süre ile hizmet vermekle yükümlü tutulmuşlardır ^[13].

Okul kadrosu, akademik ve idari olmak üzere iki kısım olarak belirlenmiştir. İdari kadro, *heyet-i idare* adıyla aylık 2500 kuruş maaşla bir müdür, aylık 1500 kuruş maaşla bir müdür yardımcısı ve birinci kademedeki muallim maaşı olan 1350 kuruş maaşla bir muallimden ibarettir. Bunlar, okulun yönetim ve idaresi yanında yapılacak satın alımlardan ve hazırlanacak istatistiklerden sorumlu tutulmuşlardır. Yönetmelik metninin yer aldığı *Tabbikat-ı Baytariyye Mektebi* başlıklı kitapçık sonundaki tablolardan, ilk heyetin kimlerden oluştuğu saptanabilmektedir. Buna göre okulun ilk idari kadrosunu müdür sıfatıyla Ali Rıza (Erem) Efendi, müdür muavini sıfatıyla Bohor Efendi ve muallim Seyfeddin Efendi meydana getirmektedir ^[13].

Akademik kadroya gelince, bunu da Umur-ı Baytariyye Müdüriyeti'nin talebi üzerine Ziraat Nazırı tarafından ataması yapılan ders muallimleri oluşturmaktadır. Bunlar, sorumlu oldukları derslere ait müfredatta açıkça gösterilmiş olan konuları eğitim dönemi sonuna kadar tamamlamakla yükümlü tutulmuşlardır. Derse ait her türlü eğitim uygulamasını bizzat yapmak ve yazılı yazısız her türlü ders materyali hazırlamak muallimlerin görevi olarak belirlenmiştir. *Tabbikat-ı Baytariyye Mektebi* Yönetmeliği, müfredatta adı geçen derslerden birinci sınıfta okutulmaları için muallimlere 1350 kuruş, ikinci sınıfta okutulmaları için 1200 kuruş aylık bağlamıştır. Seririyyât (klinik) uygulamaları muallimi için öngörülen işaret edilen aylık ise 500 kuruştur. Yukarıda sözü geçen tablolardan bu ödeneklerle birlikte çalışmaya başlayan ilk yılın akademik kadrosunu da belirlemek mümkündür. Bunlar; *Hıfzû's-sıhha ve İdâre-i Hayvânât* muallimi, aynı zamanda okul

müdürü olan Ali Rıza (Erem) Efendi; *Tedâvi ve İspençiyârî* muallimi, aynı zamanda müdür muavini olan Bohor Efendi; *Mebâdî-i Hikmet ve Kimyâ-yı Tıbbî* muallimi, aynı zamanda idare heyeti üyesi olan Seyfeddin Efendi; *Ma'lûmât-ı Teşrihiyye ve Fisyolojiyye* muallimleri ise Neşet ve Ali Rıza Beylerdir. İkinci yıl kadroları münhal, yani boş görünmektedir. Bunların hangi isimlerce doldurulduğu belirlenememiştir ^[13].

Akademik ve idari kadronun haricinde *Tabbikat-ı Baytariyye Mektebi*'nde ayrıca aylık 500 kuruş maaşla bir eczacının, 800 kuruş maaşla bir muhasebe kâtabinin, yine 500 kuruş maaşla bir dâhiliye zabitanın ve 250'şer kuruş maaşla beş hademenin hizmet vermesi planlanmıştır. İlk yıl için bu kadroları dolduran isimler de bellidir ^[13].

Yönetmeliğin 26 ve 27. maddelerinde iki senelik eğitim için belli bir müfredat ve bunun dâhilinde okutulacak ders içerikleri ayrıntılı olarak tayin edilmiştir (*Tablo 1*). Bu çerçevede ilk yıl *Ma'lûmât-ı Teşrihiyye ve Fisyolojiyye*, *Mebâdî-i Hikmet ve Kimyâ-yı Tıbbî*, *Tedâvi ve İspençiyârî*, *Hıfzû's-sıhha ve İdâre-i Hayvânât* derslerinin, ikinci yıl ise *Emrâz-ı Hayvânât* ve *Emrâz-ı Sâriye* derslerinin uygulamalı olarak okutulmasının planlandığı görülmektedir. Klinik uygulamaları şeklinde günümüz Türkçesine çevrilebilecek ve hayvanlar üzerinde tecrübeye dayalı olarak yürütülen amelî seririyyât (klinik uygulama) dersi de yine ikinci sınıf dersi olarak planlanmıştır ^[13].

Teorik ve uygulamalı olmak üzere iki kısımda yürütülmesi tasarlanan müfredat derslerinin yıllık ders saati planlaması ise *Tablo 1*'deki gibidir.

Yönetmeliğin 28. maddesinde, yukarıda adı geçen derslerin her yılın sonunda akademik kadro tarafından gözden geçirilerek bilimsel gelişmeleri takiben güncellenmesinin uygun olacağı ibaresi yer almaktadır. '*İşbu programın terakkiyât ve keşfiyyât-ı cedide-i fenniye üzerine ta'dîli câiz olub*' ifadesi ile dile getirilen bu esas, dinamik ve modern bir eğitim çizgisinin takibinin hedeflendiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir ^[13].

Tabbikat-ı Baytariyye Mektebi Yönetmeliği hükümleri çerçevesinde karara bağlanan bir diğer başlık da sınavlardır. Yönetmelik bunları özel-yazılı ve genel-sözlü olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Özel-yazılı olan sınav, bir dersin hem birinci ders dönemi sonuna işaret eden Şubat ayı sonunda hem de ikinci ders dönemi sonuna işaret eden eğitim yılı sonunda yazılı olarak yapılan ve not hesaplaması 23. madde kapsamında ayrıntılı olarak gösterilmiş, o derse özel sınavıdır. Genel-sözlü sınav ise her eğitim yılı sonunda Ziraat Nezareti tarafından tayin olunan bir kurul tarafından yapılan ve o yıla ait tüm dersleri kapsayan uygulamalı-sözlü sınavıdır. Bu sınavdan geçiş koşulları da 24. madde kapsamında netleştirilmiştir. Her iki sınavı da başarıyla veren öğrencilere *Tabbikat-ı Baytariyye Memuru* unvanı alma hakkı tanınmıştır. Bunlar, taşıyacakları unvana ait her türlü hak ve imtiyaza sahip olacaklardır ^[13].

Tablo 1. Tatbikat-ı Baytariyye Mektebi'nin iki yıllık müfredat programı ^[13]

Dersin Adı		Günümüz Türkçesindeki Karşılığı	Ders Saati (teorik + uygulamalı)
Birinci Sene Dersleri	Emrâz-ı Hayvânât	Hayvan Hastalıkları	96
	Emrâz-ı Sâriyye (zâbita-i sıhhiyye, 'amelî mikrobî ve muâyene-i lühûm ile birlikte)	Bulaşıcı Hastalıklar (Hayvan sağlık zabıtası, uygulamalı mikrobiyoloji ve et muayenesi ile birlikte)	112
	Serîriyyât ('amelî ve tecrübî olarak hayvânât üzerinde tatbik olunur)	Klinik Uygulamaları	138
	Toplam (saat)		346
İkinci Sene Dersleri	Ma'lûmât-ı Teşrihiyye ve Fisiyolojiyye	Anatomi ve Fiziyojji Bilgisi	96
	Mebâdî-i Hikmet ve Kimyâ-yı Tıbbî	Bilime Giriş ve Tıbbî Kimya	96
	Tedâvi ve İspençiyârî	Tedavi ve (Veteriner) Eczacılık	84
	Hıfzu's-Sihha ve İdâre-i Hayvânât	Hayvan Sağlığının Korunması ve Hayvan İdaresi (Yetiştiriciliği)	64
	Toplam (saat)		320

TARTIŞMA ve SONUÇ

Tatbikat-ı Baytariyye Mektebi, Osmanlı dönemine mahsus meslek yüksekokullarından biri olarak değerlendirilebilir. Ortaya çıkışında, Sivil Veteriner Okulunun açılışına da temel oluşturan 'salgın hayvan hastalıklarıyla mücadele etme düşüncesi' başlıca etken olmuştur ^[7,14]. Zira, her ne kadar 1893-1908 arası süreçte Osmanlı topraklarında başta sığır vebası olmak üzere salgın hayvan hastalıklarıyla mücadele konusunda önemli adımlar atılmış ve bu çerçevede bir yandan hayvan sağlık zabıtası teşkilatlandırılmaya çalışılıp bir yandan da ülke sınırları dahilinde sığır vebası serumu imal edilmesine başlanmışsa da¹⁰, II. Meşrutiyet'in ilanını takip eden yıllarda salgınlar tekrar nüfuz kazanmıştır ^[7]. Muhtelif kaynak ^[5-7], bu süreçte Osmanlı coğrafyasının farklı noktalarında büyük zarar veren epidemiler yaşandığını kaydetmektedir. Çalışmaya konu olan Okul da 1908 sonrasında yeniden şiddetlenen söz konusu salgınlara karşı etkin ve hızlı bir müdahale sağlayacak mesleki bilgi sahibi yardımcı personel yetiştirilmesini hedeflemiştir. Okul, veteriner hekimliği alanına yardımcı personel yetiştirme hedefindeki ilk yapılanma ^[5,14] olması bakımından da Türk veteriner hekimliği tarihinde ayrı bir yere ve öneme sahip görünmektedir.

Tatbikat-ı Baytariyye Mektebi, bir yüksek öğretim kurumu olması ve en kısa sürede bir yardımcı meslek grubunu yetiştirmeyi hedeflemiş olması ^[5] dolayısıyla, buraya öğrenci seçiminde bazı kriterler aranmış olmalıdır. Zira okula alımda

¹⁰ Bekman, Cumhuriyet dönemine uzanan süreçte veteriner hekimliğinin en büyük sıkıntılarının birini yasal düzenlemelerin eksikliği olarak göstermektedir ^[14]. Bu nedenle, özellikle salgınlarla mücadelede bir yaptırım gücü oluşturabilmek adına 1873 yılında hayvan sağlık zabıtası teşkilatlanmasının çekirdeğini oluşturan ilk talimatname hazırlanmış ve Hüdavendigar vilayetinde uygulamaya konmuştur ^[7]. Erk, ilgili çalışmasında konuyla ilgili ayrıntılı bilgi vermektedir. Yine buradan öğrendiğimiz kadarıyla Osmanlı topraklarında sığır vebası için serum imaline 1897 yılında başlanmıştır ^[7]. Ancak Bekman'ın işaret ettiği üzere sınırlı miktarda hazırlanabilen serumla Erk'in işaret ettiği büyük epidemilerin önüne geçilememiş olmalıdır. Zira bunları uygulayabilecek sayıda veteriner hekim de yoktur ^[14].

belli bir eğitim seviyesindeki gençler hedef kitle olarak belirlenmişlerdir. İki yıllık bir mesleki eğitimin ardından -Okulun kuruluş amacı gözetilerek- bunların seri biçimde yurt çapındaki muhtelif hizmet alanlarında görevlendirilmeleri öngörülmüştür.

Okul öğrencilerine askerlik muafiyeti getirilmesi de yine ülkenin baytar muavinlerine olan şiddetli ihtiyacını ve bu sorunu çözmek için Hükümet tarafından ortaya konulan hızlı refleksi göstermektedir. Ne var ki I. Dünya Savaşı'nın neden olduğu olağanüstü koşullar, orduda veteriner hekimlik hizmetlerine olan ihtiyacı önemli ölçüde artırdığından, mülki ve askeri veteriner okulları yanında diğer yüksek okullardaki akademik kadro ile birlikte Mülki Tatbikat Mektebi öğrencileri de savaşa katılmışlardır ^[32].¹¹

Okul mezunları, tatbikat-ı baytariyye memuru unvanını almışlar ve ilgili yönetmelik hükümlerince atanmışlardır. Bunların beş yıl kadar zorunlu hizmete tabi tutulmaları, uygulamanın acil ihtiyaçtan kaynaklandığını teyit eden diğer bir unsur olarak görülebilir. Uzak coğrafyalarda görevlendirilen tatbikat-ı baytariyye memurlarına yarım maaşlık teşvik primi verilmiş, böylece mesleğe rağbetin arttırılmasına çalışılmıştır. Bu, hizmetin taşraya taşınması açısından da olumlu bir adım olarak değerlendirilebilir. Mezunların yönetmelik metninde açık biçimde saptanan görev ve sorumluluklarının günümüz veteriner sağlık teknisyenleri ve teknikerlerinin yetki ve sorumlulukları ile paralellik göstermesi ise ayrıca dikkat çekicidir ^[33]. Nitekim günümüzde artık sağlık teknikeri, veteriner sağlık teknisyeni veteriner sağlık teknikeri gibi muhtelif unvan almış olan ve hayvan sağlık hizmetleri alanında görev yapmakta olan yardımcı hizmet grubu, veteriner hekimlerin belirlemiş olduğu enjeksiyon tatbiki, dezenfeksiyon işlemleri vb. hayvan sağlık hizmetlerini yürütmektedirler. Dene-

¹¹ Muavin Baytar Mektebi öğrencilerinden kaçının askere alınmış olduğu net olarak tespit edilememektedir. Konuyla ilgili bilgimiz Dinçer'in ilgili çalışmasında vermiş olduğu rakamlarla sınırlıdır. Dinçer, 1914 yılında Mülki ve Askeri Veteriner Okulları öğrencileri ile birlikte Mülki Tatbikat Mektebi öğrencilerinden toplam 192 öğrencinin, bir aylık eğitimin ardından orduya yollandıklarını kaydetmektedir.

timleri de veteriner hekimlerce yapılmaktadır [33]. Bu da ele alınan yasal düzenlemenin modern meslek etiği ve deontoloji algısıyla uyumlu bir içeriğe sahip olduğunu göstermektedir.

Okulda takibine çalışılan müfredat, günümüz veteriner sağlık teknikerlerinin ders programıyla¹² büyük ölçüde benzerlik gösteren ve ayrıca aynı dönemde Askeri ve Sivil Baytar Mekteplerinde olduğu üzere uygulama ve teorik eğitimin bir arada yürütüldüğü [34], dönemi itibariyle bilimsel bir program olarak değerlendirilebilir. Ders içeriklerinin de, muhtelif kaynaktan ifade edildiği üzere geniş ve zengin olduğu görülmektedir [14].¹³ Müfredatın her yılın sonunda akademik kadro tarafından gözden geçirilerek bilimsel gelişmeleri takiben güncellenmesi zorunluluğunun da bilimsel bir eğitim açısından olumlu bir karar olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç itibariyle denebilir ki; veteriner hekimlik hizmetlerine duyulan ihtiyaca bağlı olarak kurulan bu okulla birlikte, dönemin hükümeti oldukça geniş bir coğrafyada veteriner sağlık hizmeti verecek yardımcı personelin en kısa zaman zarfında yetiştirilmesini sağlayarak özellikle salgın hayvan hastalıklarıyla olan mücadelesinden etkin bir sonuç alabilmeyi hedeflemiştir.

KAYNAKLAR

- Anonim:** Fenn-i Baytarî Tahsilî için Mekteb-i Tibbiyye alınacak askerî ve mülkiye baytar şâkirdânı hakkında nizamname. *Düstur*, 1 (3): 533-538, 1873.
- Anonim:** Memalik-i Şahane'de istihdam olunacak mülkiyye baytarları hakkında nizamname. *Düstur*, 1 (3): 539-541, 1876.
- Anonim:** Mülkiye baytarları nizamnamesi. *Düstur*, 1 (6): 1426-1429, 1893.
- Melikoğlu Gölcü B, Özgür A:** Osmanlı Devleti'nde sivil veteriner hekimliğine yönelik ilk mevzuat düzenlemeleri. *Ankara Üniv Vet Fak Derg*, 62, 7-12, 2015.
- Melikoğlu B, Osmanoğlu Ş:** Veteriner sağlık teknisyenliği eğitiminin başlangıcı ve tarihsel gelişimi. *Türk Veteriner Hekimleri Birliği Dergisi*, 9 (3-4): 78-86, 2009.
- Ak M:** Osmanlı Devleti'nde veba-i bakarî (sığır vebası). *OTAM*, 39, 215-240, 2016, DOI: 10.1501/OTAM_0000000689

¹² <https://www.anadolu.edu.tr/acikogretim/turkiye-programlari/acikogretim-fakultesi-onlisans-programlari-2-yillik/laborant-ve-veteriner-saglik>
<http://skaraagacmyo.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/78/files/laborant-ve-veteriner-saglik-09022017.pdf>

¹³ Bekman, Baytar Mektebi'nde gerek laboratuvar gerekse ders malzemesi yönünden büyük sıkıntı çekilmekte olduğu bir sırada Tatbikat Mektebi'nde oldukça geniş ve zengin bir ders programıyla modern ve kapsamlı bir eğitim öğretim planlaması yapıldığına dikkat çekmektedir. Bir yandan eksikler tamamlanmaya çalışılırken bir yandan da eğitim öğretim faaliyetleri teorik olduğu kadar uygulamalı derslerle de güçlendirilmek istenmiştir. Ancak yine de müfredatta daha çok teorik dersler yer almıştır [14].

- Erk N:** Tarihte önemli sığır vebası salgınları ve 1920'ye kadar memleketimizdeki durumu. *Ankara Üniv Vet Fak Derg*, 10 (3.4): 221-237, 1963. DOI: 10.1501/Vetfak_0000002032
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi:** Fon Kodu: DH.MKT., Dosya/Gömlek No: 2555/136.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi:** Fon Kodu: DH.MKT. Dosya/Gömlek No: 802/24.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi:** Fon Kodu: BEO., Dosya/Gömlek No: 2702/202633.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi:** Fon Kodu: BEO., Dosya/Gömlek No: 2859/214406.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi:** Fon Kodu: BEO., Dosya/Gömlek No: 2996/224656.
- Anonim:** *Tatbikat-ı Baytariyye Mektebi*. Ahmed İhsan ve Şürekâsi Matbaacılık, İstanbul, 1911.
- Bekman M:** *Veteriner Tali Meslek Mektepleri Hayvan Sağlık Memurları Okulu*, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul, 1950.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi:** Fon Kodu: BEO., Dosya/Gömlek No: 3651/273777.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi:** Fon Kodu: DH.MUİ., Dosya/Gömlek No: 23.2/20.
- Anonim:** Tatbikat-ı baytariyye memurları nizamnamesi. *Düstur*, 2 (3): 354-356, 1911.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi:** Fon Kodu: BEO., Dosya/Gömlek No: 3723/279218.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi:** Fon Kodu: BEO., Dosya/Gömlek No: 3880/290999.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi:** Fon Kodu: BEO., Dosya/Gömlek No: 3896/292172.
- Ticaret ve Ziraat Nezareti:** Tatbikat-ı Baytariyye Mektebi Nâminin Kemâ fi's-Sâbık Muavin Baytar Mektebi Ünvanına Tahvil Edildiğine Dâir Tahirat-ı Umumiye. *Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası*, 33-34: 746, (R 1329-M 1913).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi:** Fon Kodu: BEO., 3885/291330.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi:** Fon Kodu: BEO., 3894/292025.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi:** Fon Kodu: MV., 152/44.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi:** Fon Kodu: BEO., 4065/304803.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi:** Fon Kodu: MV., 167/29
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi:** Fon Kodu: MV., 236/53.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi:** Fon Kodu: İ.DUİT. 87/15.
- Anonim:** Seferberlikte orduya alınan mükellef sivil me'murin-i baytariyye ile muavin Baytar Mektebi me'zunu hakkında kanun-ı muvakkat. *Düstur*, 2 (6): 1035-1036, 1914.
- Aslan R:** Osmanlı'dan Cumhuriyet'e veteriner hekimlik eğitimi: Bir mektup analizi. *Kocatepe Vet J*, 9 (4): 332-338, 2016. DOI: 10.5578/kvj.39341
- Bekman M:** *Veteriner Tarihi*. Ankara Basımevi, Ankara, 1940
- Diñçer F:** Türkiye'de askeri veteriner hekimlik tarihi üzerinde araştırmalar III. *Ankara Üniv Vet Fak Derg*, 27 (1-2): 294-321, 1980. DOI: 10.1501/Vetfak_0000000899
- Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü:** Hayvan sağlığı kabini açılışı, çalışma ve denetleme usul ve esaslarına dair yönetmelik. *Resmî Gazete*, 26456: 2007.
- Melikoğlu B, Özgür A, Osmanoğlu Ş:** Osmanlı Devletinde veteriner hekimliği mezuniyet belgeleri. *Kafkas Üniv Vet Fak Derg*, 18 (1): 7-14, 2012. DOI: 10.9775/kvfd.2011.4425